

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Losse nummers f 0,25.

LEVENSHOUDING EN OORLOGSPROBLEEM

Heeft een levenshouding iets te maken met het oorlogsp probleem? Duidelijker gezegd: heeft onze levenshouding betekenis voor onze opvatting over het oorlogsvraagstuk? Dat is een vraag, die niet zo gemakkelijk is te beantwoorden. Want er zijn twee onzekere elementen in het spel. Wat is eigenlijk het oorlogsp probleem? En wat is eigenlijk een levenshouding?

Allereerst een enkele opmerking over het oorlogsp probleem. Dat is niet de vraag of we vóór of tegen de oorlog zijn. Iedereen met een heel klein beetje verstand is tegen de oorlog. Oorlog is voor de technisch hoog ontwikkelde staten niet meer een redelijk middel om politieke doeleinden te verwezenlijken. De technische ontwikkeling maakte de wapens van krachtmetings- tot wederzijdse verdelingsmiddelen. Iemand in het Westen die het communisme zou willen bestrijden door een oorlog te beginnen tegen de Sovjet Unie, is niet goed bij zinnen. Hetzelfde geldt voor de communist die „het kapitalisme” met het atoomzwaard zou willen vernietigen. De leiders van de twee machtsblokken zijn daar beide van overtuigd, en ook de volken in de Atlantische Gemeenschap en het Sovjet Blok.

Terecht kon Kennedy zeggen: Amerikanen en Russen hebben de afkeer van de oorlog gemeen¹⁾. Geen van beiden beschouwt meer de oorlog als een redelijke voortzetting van de politiek met andere middelen. Het oorlogsvraagstuk is niet de vraag of men al dan niet de oorlog wil, maar de vraag hoe men de vrede wil handhaven. Op dit punt lopen de meningen uiteen.

Er zijn er nog steeds die zo sterk mogelijke bewapening de beste waarborg achten voor de vrede. Er zijn anderen, die overtuigd zijn dat zo sterk mogelijke bewapening betekent:

een wapenwedloop, en dat een bewapeningswedloop op de lange duur onherroepelijk leidt tot oorlog.

Er zijn er die menen, dat de traditionele statenverhoudingen kunnen blijven bestaan: de wereld verdeeld in soevereine nationale staten die hun eigen belang nastreven. Er zijn anderen die overtuigd zijn, dat de prijs van nationale soevereiniteit „zo nu en dan oorlog” is, en dat dus, als de oorlog ondraaglijk is geworden door de moderne wapens, er met alle middelen moet gestreefd worden naar een andere wereldopbouw die levensmogelijkheid biedt.

Er zijn er, die geen wezenlijk verschil zien tussen de vroegere en de tegenwoordige wapens, en die even gemakkelijk het bezit van waterstofbommen goedkeuren als vroeger het bezit van geweren en kanonnen. Anderen zijn van mening, dat met de nieuwste technische middelen de wapens wel heel duidelijk onmenselijk zijn geworden. Zij kunnen zich niet in gemoede neerleggen bij een cultuursituatie die enerzijds de waarde van de mens centraal stelt — de onaantastbaarheid van de menselijke persoonlijkheid en de menselijke waardigheid, — en die anderzijds in koelen bloede verdelingsmiddelen gereed maakt, die bestemd zijn mensen met miljoenen tegelijk uit te roeien. In hun opinie is het militaire bedrijf gedegradeerd tot een zaak van technici die op knoppen drukken in een wetenschappelijk, maar verachtelijk systeem van verdelging.

Er zijn er die trots zijn op de technische wapens, en er zijn er die er zich diep voor schamen.

PERSONALIA

Prof. Mr. B. V. A. RÖLING. Geboren in 1906. Rechtenstudie. Gepromoveerd op strafrechtelijk onderwerp in 1933. Rechter te Middelburg en Utrecht; rechter in „International Military Tribunal for the Far East” te Tokio - Japan 1946—1948; in de jaren 1950—1957 lid van de Ned. delegatie naar de Alg. Vergadering van de Verenigde Naties; 1949—1953 raadsheer in de Bijzondere Raad van Cassatie; 1949 hoogleraar te Groningen in strafrecht en volkenrecht.

¹⁾ Kennedy verklaarde: „Among the many traits the people of our two countries have in common, none is stronger than our mutual abhorrence of war”. Kennedy's magistrale rede van 10 juni 1963, opgenomen in New York Times 11 juni 1963, betekende een belangrijke wijziging van de officiële houding van de Verenigde Staten tegenover de Sovjet Unie. Van soortgelijke betekenis was de verklaring van Chroestsjev van 12 december 1962, waarin werd gesteld dat het dogmatisme „staatsvijand No. 1” was, niet langer dus het revisionisme.

Bij het Hum. Verbond is verkrijgbaar:

„de humanist tussen de wereldmachten“

Deze brochure bevat de inleidingen van het congres van het Humanistisch Verbond, gehouden op 21 april 1963 te Utrecht.

Na een openingswoord van Dr. J. P. van Praag werd dit onderwerp belicht door:

Mr. Dr. H. J. Roethof

Drs. J. Koopman

Prof. Dr. B. W. Schaper

De brochure is te bestellen door storting of overschrijving van f 0,95 op postrekening no. 30 49 60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht.

Ziehier alreeds enkele verschillende houdingen ten aanzien van het oorlogsvraagstuk. Er zouden er meer te noemen zijn.

Hebben die verschillende houdingen te maken met de levenshouding? Men spreekt van een Christelijke, of van een humanistische levenshouding. Geeft „het Christendom“ of „het humanisme“ een duidelijke richtlijn?

Men zou er aan kunnen twifelen. Er zijn Christenen, die het kwaad in de wereld — het duivelse — en het kwaad in de mens — de zondeval — zó wezenlijk achten, dat macht, ook militaire macht, in dienst van het goede volstrekt noodzakelijk is. Er zijn Christenen die in het algemeen militaire bewapening nodig achten, maar die onvoorwaardelijk het atoomwapen verwerpen²⁾. Er zijn ook Christen-pacifisten, voor wie het Evangelie de richtsnoer is bij de volstrekte weigering wapens te dragen. Het Christendom geeft aanleiding tot allerlei opvattingen over het oorlogsprobleem. Maar overheersend is toch wel de gedachte van het kwaad, dat zo nodig met geweld moet worden tegengegaan. Het Christendom aanvaardt gemeenlijk het geweld omdat het kwaad, de zonde, moet bestreden worden: zonder macht de chaos, zo zeggen velen³⁾.

En het humanisme? Het humanisme biedt nauwelijks op dit punt een tegenstelling, sinds de psycho-analyse in het existentialisme de ogen openden voor 't onredelijke in de mens, voor het driftmatige, emotionele, duivelse, sinds de moderne mens ontdekte zoveel macht te hebben over de dingen, en zo weinig macht over zichzelf. Sartre trok de lijn tussen degenen die in oppervlakkig optimisme het kwaad in de wereld ontkenen, en hen die het kwaad aanvaardden als wezenlijk bestanddeel van de menselijke na-

tuur⁴⁾. En hij noemde zijn existentialisme uitdrukkelijk een humanisme. Ook het humanisme geeft geen onvoorwaardelijk eenvormig antwoord op het oorlogsvraagstuk. Op het Humanistisch Congres te Oslo in 1962 werd uitgesproken, dat uit het humanisme niet zonder meer een verwerping van bewapening, zelfs niet van de atoomwapens, voortvloeit. Het humanisme is tegen de oorlog, dat is vanzelfsprekend. Maar die overtuiging deelt het met iedereen. Het gaat bij het streven naar vrede om de methode die men daartoe wil gebruiken, en om de prijs die men ervoor wil betalen. En daarop geeft de humanistisch levenshouding geen principieel antwoord. Uit die humanistische houding moge een afkeer van het massale verdelingsmiddel voortvloeien, maar als de humanist in het hebben van atoom-macht het enige middel ziet om de oorlog te verhinderen, dan zal hij bereid zijn ook die prijs te betalen⁵⁾.

Algemene houdingen, zoals Christendom of humanisme, geven nauwelijks enige vaste en fundamentele richtlijn inzake het oorlogsvraagstuk. Maar er zijn wellicht andere grondhoudingen, die inzake het oorlogsprobleem bepaalde opvattingen meebrengen. De vroegere Utrechtse hoogleraar Grünbaum heeft eens een poging gewaagd de filosofische stelsels te rangschikken naar het grondbeginsel van „herrschen oder lieben“⁶⁾, macht of liefde, naar de vraag dus of men geneigd is de veiligheid te zoeken in de macht of in de saamhorigheid. Men kan dit criterium ook aanleggen op de menselijke levenshouding. Ieder moet in zijn leven de buitenwereld tegemoet treden. Hij kan dat doen in een grondpatroon van wantrouwen, en slechts op zijn macht steunen om veiligheid te bereiken, hij kan ook de wereld in vertrouwen tegemoet treden, en de veiligheid zoeken in de verbondenheid en de liefde.

We hebben hier te maken met een grondpatroon van levenshouding, dat niet alleen voor individuen, maar ook voor volken en staten geldt. Men zou kunnen zeggen, dat het statenleven, zoals wij dat kennen, vooral gekenmerkt is door het wantrouwen en de angst, en daarmee samenhangend het streven naar macht. Dat heeft zich zo in een eeuwenoude ontwikkeling gevormd, en is

⁴⁾ Daarover William Barrett: *Irrational Man. A Study in Existential Philosophy*. A Doubleday Anchor Book, New York 1962, blz. 238 v.v., blz. 273.

⁵⁾ Vergelijk daarover: *De humanist tussen de wereldmachten*, Uitgave Humanistisch Verbond, waarin voordrachten van J. P. van Praag, H. J. Roethof, J. Koopman en B. W. Schaper. Daarin is tevens opgenomen de Verklaring over de Wereldpolitiek, aanvaard op het Congres van Oslo (blz. 39—45). Van Praag stelde in zijn inleiding uitdrukkelijk: „De vraag van ontwapening of machtsevenwicht om de oorlog te voorkomen is geen gewetensvraag; het is een politieke vraag“ (blz. 5). B. W. Schaper constateerde, „dat als er al op het ogenblik gesproken kan worden van „vrede“, hij er is bij de gratie van het nucleaire machtsevenwicht“ (blz. 29). Het Congres van het Humanistisch Verbond te Utrecht, 20—21 april 1963, nam een resolutie aan, waarin werd verklaard dat „de keuze tussen het al of niet aanvaarden van kernbewapening mede afhankelijk blijkt van het inzicht in de meest doeltreffende wijze om een atoomoorlog te voorkomen en daarom niet rechtstreeks uit de levensbeschouwing voortvloeit“ (blz. 37).

⁶⁾ A. A. Grünbaum: *Herrschen und Lieben als Grundmotive der philosophischen Weltanschauungen*, Bonn 1925.

²⁾ Men denke aan het „onvoorwaardelijk neen“ in het rapport van de Generale Synode.

³⁾ Vergelijk over dit probleem I. A. Diepenhorst: *In de schaduw der vernietiging*, Wageningen 1962.

Dat wil niet zeggen, dat een wereld zou kunnen groeien die alleen op beginnelen van redelijkheid zou zijn gebouwd. Menig vroeger humanist was rationalist, met de neiging het bestaan van het irrationele het onredelijke, te ontkennen in een vaste overtuiging, dat de mensheid in staat zou zijn door beter inzicht te leren naar redelijkheid te leven. De tegenwoordige mensheid — beleerd door psycho-analyse, groeps-psychologie en existentialisme en gevormd in oorlogen met gaskamers en atoombommen — kan het rationalistische uitgangspunt niet meer delen. Zij weet van het onredelijke, zij weet ook dat het onredelijke wezenlijk deel is van het leven. Zij weet dat de oorlogen zoals de mensen ze voeren, behoren tot het menselijke in de mens, niet tot het animale, beestachtige. Aan de wortel van het menselijk kwaad ligt juist het typisch menselijke, het kennen en weten, waardoor de argeeloosheid van de drift verloren ging. De mens is het wezen dat zijn waarheid kan stellen boven zijn leven, dat zijn driften kan diaboliseren door zijn ideeën⁷⁾. Maar het humanisme neigt meer tot de liefde en de onderlinge verbondenheid van de mensen dan tot het onderling wantrouwen

B. V. A. RÖLING

Uit „Dichters van deze tijd”

en de macht. Het humanisme kent de tolerantie, al heeft het daarvan — men denke aan de encycliciek „Pacem in Terris” — niet het monopolie. Het humanisme heeft de neiging bijzonder de redelijkheid te willen cultiveren, waar dit mogelijk is. Op die grondslag kan het gemakkelijk komen tot een bepaalde houding ten aanzien van het oorlogsprobleem: in een bereidheid niet te staan op handhaving van nationale souvereiniteit, in een bereidheid de levensvormen van andere volken te erkennen in hun waarde en bestaansrecht, in een hoge opvatting van de mens, die het beschamend en vernederend acht te leven in een wereld waarin het toppunt van het menselijk vernuft in dienst wordt gesteld van de mogelijkheid tot massale mensenverdelging. Dat alles bepaalt — vanuit een levenshouding — de richting waarin de oplossing van het oorlogsprobleem wordt gezocht. Meer niet. De concrete stappen tot het bereiken van een menswaardiger wereld kunnen slechts bepaald worden op de grondslag van de bestaande materiële en spirituele werkelijkheid, in een voorzichtig aftasten van de mogelijkheden, door een wijs politiek beleid, door de politieke takt.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 24 ct. aan postzegels insluiten. (adv.)

Een mijner vrienden heeft eens een kijkje genomen in het stenen tijdperk. Hij vond het heel belangwekkend, althans voor een korte tijd. Daarna begon hij zich dermate te vervelen, dat hij zich haastig naar het plastieken tijdperk terugrepte, alwaar hij nu weer met zijn auto, zijn horloge met secondewijzer en zijn zakagenda met halfuur-indeling volmaakt gelukkig voelt.

Hij heeft mij verteld hoe de mensen zich daar in die primitieve maatschappij een woning bouwen in enkele dagen. Deze woningen kosten aanzienlijk veel minder dan tienduizend kaurischelpen. Het eigen-woningbezit, waarnaar de meer ontwikkelde volken blijkbaar zo hunkeren, is daar algemeen. Weliswaar zijn de woningen zeer uitgekleed, maar dat zijn de mensen ook. Hun enige bedekking bestaat uit een symbolisch touwtje om hun middel en een peniskoker. De bedrijfsgroep textiel en kleding leidt daar dan ook een kwijnend bestaan.

De arbeidsproductiviteit is, naar mijn vriend meedeelt, laag. Zó laag, dat men er het woord zelfs niet kent. Er wordt dan ook niet aan ruimteberekening gedaan, eenvoudig omdat er geen ruimte is. Diensvolgens kent men ook geen SER, noch een Commissie ONE, Stichting, College, Centraal Planbureau en dergelijke instellingen die zich hier met de meting en verdeling van de ruimte bezighouden.

De maatschappij wordt nog — of al — in hoge mate beheerst door het doe-het-zelf-principe. Mijn vriend heeft een man aan het werk gezien, die een stenen bijl zat te maken. Deze man zat gehurkt aan de oever van een stroompje en gaf enkele slagen tegen een stuk steen. Daarna keek hij aandachtig naar het voortkolkende water. Hij verviel in gepeins. In de verte krijsde een vogel. Het water ruiste. De man zat bewegingloos met de steen in zijn hand. Een wolk schoof voor de zon. Gehinderd keek de man op, bemerkte dat hij een steen in zijn hand had en gaf lusteloos weer een paar slagen. Volgens mijn vriend (die overigens in die tijd ook niets gedaan had) ging dat zo uren en dagen door. Af en toe onderbrak de man zijn bezigheid om enkele knollen uit de grond te trekken of om naar zijn varkens te gaan kijken. Naar schatting zat de man per dag een uur of vijf, zes met de steen in zijn hand en na ongeveer een maand was de bijl dan klaar.

Ik heb de laatste negentien jaar geen hout gehakt en weet dus niet precies hoeveel tegenwoordig een bijl hier te lande kost. Laten wij zeggen, dat zulk een stuk gereedschap met stevige essenhouten steel een tientje kost. Dat is vier uurlonen van een geschoolde arbeider in een versierde bedrijfstak. Wat doet deze man nu de andere 191

arbeidsuren die een maand telt?

Dan fraist, kottert, metselt, weeft, spint, serveert, monteert hij als een razende om in de nooddrift van zichzelf en de zijnen te voorzien. Die nooddrift bestaat uit voedsel, kleding en onderdak, maar ook uit allerlei zaken zonder welke een mens niet sterft. Omdat onze vervoermiddelen steeds sneller gaan en steeds veelvuldiger worden, woont hij steeds verder van zijn werk. Daarom moet hij zich ook steeds meer haasten. Als in het stenen tijdperk twee personen, in gedachten verzonken, tegen elkaar aanlopen en zij zijn niet al te driftig, dan zullen daarbij geen doden vallen. In onze maatschappij betekent een ogenblik van inkeer op weg naar het werk al gauw een ongeval met zwaar lichamelijk letsel.

Terwijl wij aldus met de huidige stand van de techniek elke maand enkele weken ter bespiegeling beschikbaar zouden hebben, blijkt, dat wij steeds meer tijd tekort komen. Met velen onzer is het al zo ver gekomen, dat wij onrustig worden en bereden door schuldgevoelens, als wij even niets doen. Ik ken mensen, die hun vakblad lezen in het bad, het dagblad op de w.c. en rapporten tijdens de maaltijd. Zij weten, dat zij kinderen hebben, maar hoe die er precies uitzien, weten zij niet. Want gewoonlijk komen zij pas thuis, als de kinderen al slapen en des morgens moeten zij óf met de eerste trein op stap, óf zij zijn dermate uitgeput, dat zij nog in een onrustige slaap vertoeven als de kinderen alweer naar school zijn.

En het wordt steeds erger. In het niet eens zo verre verleden placht ik wel eens een partij biljart te spelen na gedane arbeid. Nu zijn de cafés er voor mij nog alleen maar om haastig een kop koffie te slurpen, waarbij ik al één oog gevestigd houd op de papieren die straks de basis voor het gesprek moeten geven.

En nog maar steeds worden er nieuwe dingen uitgevonden, die onze verrichtingen sneller en gemakkelijker doen verlopen. Blinkende koffiemachines, bandrecorders, elektrische koffiemolens en mengmachines, telefoon en telex, automobielen en elektrische scheerapparaten, zij sparen allemaal tijd uit. Die uitgespaarde tijd hebben wij dan tweemaal nodig om viermaal zoveel werk te kunnen doen.

Het is een vreemde wereld, maar er is niets aan te doen. Want niemand onzer zou gelukkiger worden als hij aan de oever van het IJ of de Nieuwe Maas aan een steen zou gaan zitten bikken, gekleed in een touw.

Onze gejaagdheid is onontkoombaar, maar er zit toch iets onbevredigends in. Ik denk tenminste, dat ik nu maar eens ophoud. H.H.

lezingen voor de radio

- zo 29 sept. VARA 9.45 uur: H. J. Roethof: „Zijn oorlogen onvermijdelijk?”
- zo. 6 okt. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.
- zo. 13 okt. VARA 9.45 uur: J. P. Mazure: „Onkerkelijkheid en humanisme”.
- zo. 20 okt. VARA 9.45 uur: J. P. van Praag: „Humanisme voor iedereen”.